

## 0. Uvod

Jezik je stalno prisutan u našim životima. Njime se služimo u govorenju, pisanju, čitanju i slušanju te čak i kad ne komuniciramo s osobom ili tekstom, jezikom pasivno imenujemo predmete oko sebe. Za veliki broj ljudi to iskustvo nije ograničeno na samo jedan jezik, već se u svakodnevnom životu koriste dvama ili većim brojem jezika. Tijekom života ovlada(va)mo različitim jezicima i dijalektima na različitoj razini jezičnoga umijeća i njima se svjesno ili nesvjesno, aktivno ili pasivno, služimo u svakodnevnom životu u različite svrhe.

I zaista, jednojezična osoba danas je pojam koji rijetko čujemo, a još rjeđe susrećemo u stvarnosti. Poliglotti poput Harolda Williamsa, novozelandskoga novinara i stranoga urednika Timesa s početka 20. stoljeća za kojeg se tvrdilo da govori 58 jezika, također su rijetka pojava. S obzirom da danas gotovo nema osobe koja osim materinskom nije bila izložena još jednom jeziku, većina se ostale svjetske populacije nalazi na kontinuumu između tih dvaju ekstrema. U literaturi se oni nazivaju **dvojezičnim osobama, dvojezičarima, višejezičarima, govornicima dvaju/triju jezika, učenicima drugog/trećeg jezika, izranjajućim dvojezičarima** (engl. *emergent bilingual*), **trojezičarima** i sl. O svima će biti govora u ovoj knjizi.

U ovom trenutku, s ciljem da čitatelju ponudim brzu orijentaciju pri razumijevanju što se krije iza naslova ove knjige o „višejezičnosti”, višejezičnost definiram kao pojava koja podrazumijeva ovladavanje, uporabu i jezičnokomunikacijsku kompetenciju u **dvama (2)** jezicima ili idiomima i/ili u **više od dvaju (2+)** jezika ili idioma<sup>3</sup>. Istim kriterijem broja jezika određujem i pojmove višejezična zajednica (zajednica koja se služi dvama ili više od dvaju jezika ili idioma) i višejezična osoba (osoba koja se služi dvama ili više od dvaju jezika ili idioma). Većina znanstvenika koji se bave višejezičnošću ili ovladavanjem trećim jezikom smatra nužnim razlikovati pojmove dvojezičnost i višejezičnost. Međutim, zbog velike terminološke proliferacije i velikoga broja dodirnih točaka između pojmova, znanstvenici uvijek iznova definiraju svoje shvaćanje višejezičnosti u odnosu na dvojezičnost. Iz istoga će se razloga u ovoj knjizi pojam **višejezičnost** rabiti kao nadređeni pojam pojmovima dvojezičnost i trojezičnost<sup>4</sup>. Pojam **dvojezičar/dvojezičnost** koristit će se

3 Pojam *idiom* u hrvatskoj se jezikoslovnoj literaturi rabi za sve pojavnosti jezika koje se ne žele odrediti kao govor, dijalekt ili jezik.

4 Ovdje je moguće povući paralelu između pojma *višejezičnost* i pojma *ini jezik* koji se također u hrvatskoj terminologiji koristi kao krovni pojam za jezike koji nisu materinski (Jelaska, 2016) onda kada nije potrebno ili se ne može precizno navesti točan status jezika (strani, drugi, treći i sl.).

samo onda kad se želi naglasiti da se radi o **dvama** jezicima, a pojam trojezičar/trojezičnost kad se radi o **trima** jezicima, odnosno kad je potrebno ukazati na razlike između prisutnosti dvaju i više od dvaju jezika u jezičnom repertoaru govornika ili zajednice<sup>5</sup>. Međutim, važno je odmah naglasiti da je glavni cilj ove knjige opisati i ukazati na specifičnosti znanja, ovladavanja i uporabe **triju ili više od triju jezika (3+)**. Ovladavanje i uporaba više od dvaju jezika (odnosno triju i više jezika) pokazuje neke posebnosti koje nisu zamijećene pri ovladavanju dvama jezicima. One su relevante i vidljive samo u nekim vidovima višejezičnosti i ovladavanja trećim jezikom. S namjerom da ih istaknem, uvodim pojam **trećejezičnost** pod kojim se podrazumijeva specifičnost fenomena usvajanja ili uporabe triju ili više jezika koje ga razlikuju od dvojezičnosti.

Još se do 60-ih godina prošloga stoljeća smatralo da dvojezičnost, odnosno poznavanje dvaju jezika, može imati negativni utjecaj na kogniciju, da je prepreka u drugim područjima svakodnevnoga života, da može biti zbunjujuća za govornika. Danas znamo da tomu nije tako. Štoviše, neupitno je da ljudsko biće ima kognitivnu i jezičnu sposobnost ovladavanja, obrade i uporabe *više* jezika te je danas višejezičnost poželjna osobina pojedinca.

Iako još uvijek ne postoje odgovori na neka naizgled jednostavna pitanja o fenomenu višejezičnosti, dobrobiti višejezičnosti očite su u različitim domenama ljudskoga djelovanja. Postoje dokazi da višejezičnost utječe na različite neurokognitivne procese, kao što su percepcija, pažnja, rješavanje problema i sl. Upravo su oni temelj tvrdnji, iznimno zanimljivoj široj javnosti, da višejezičnost smanjuje simptome opadanja kognitivne sposobnosti u starijoj dobi. Ono što je očitije i laicima, višejezičnost nudi veći broj prilika za učinkovitu međukulturnu komunikaciju, društvenu mobilnost, izgradnju različitih identiteta, a time i veću međukulturnu svijest i toleranciju (kako pojedinca tako i društva). Znanstvenici iz područja ekonomskih znanosti zasigurno bi vrlo spretno objasnili kako sve navedeno utječe i na gospodarski prosperitet društva. Smatra se također da uporaba dvaju ili više jezika ne utječe samo na jezične i kognitivne već i na socijalne vještine. Dakle, osim veće kognitivne fleksibilnosti, kreativnosti, sposobnosti divergentnoga razmišljanja i rješavanja problema, višejezičari su osjetljiviji na jezični unos i varijabilnosti u komunikaciji (Herdina i Jessner, 2002: 64–65). Empirijski dokazi o tim učincima i

5 Ovo je pomalo nezgrapno razlikovanje pojmova poprilično uobičajeno u području višejezičnosti te je učestalo samo iz praktičnih razloga da se ne navode oba pojma (dvojezičnost i višejezičnost) onda kad se neka činjenica ili pojava zaista odnosi na oba fenomena. Više o samoj terminologiji i nedosljednostima u poglavlju 2.

dobrobitima ključni su za poticanje višjejezičnosti u Europi koja s jedne strane teži razvoju višjejezičnosti pojedinca, a s druge strane višjejezičnost vidi kao standardni način komunikacije u društvu i obrazovanju. U tom smislu znanstvenici u području višjejezičnosti pokušavaju proniknuti u prirodu ovlađavanja i obrade više jezika te otkriti učinkoviti model obrazovanja za višjejezične pojedince i višjejezično društvo.

Kao gost urednik tematskoga broja o višjejezičnosti u uglednom časopisu *Language Learning* Berthele (2021a: 1-2) postavio je pomalo provokativna, no temeljna pitanja o specifičnosti trećejezičnosti<sup>6</sup> kao fenomena u današnjoj znanosti. Je li trećejezičnost značajno drugačija od jednojezičnosti i dvojezičnosti? Čini li ju posebnom samo manja zastupljenost u odnosu na jednojezičnost i dvojezičnost ili njezina sve učestalija pojavnost zahtijeva i promjenu perspektive u uporabi jezika (iz jednojezične u višjejezičnu)? Proizlazi li njezina posebnost iz načina na koji se razlikuje od povijesne višjejezičnosti ili iz promjene u današnjem stavu prema višjejezičnosti ili iz činjenice da joj je akademska zajednica odlučila pristupiti na drugačiji način, odnosno prikazati je u drugačijem svjetlu? Iako tematska publikacija ne donosi konkretan odgovor ni na jedno od navedenih pitanja, svojim pitanjima Berthele (2021a) jasno ukazuje na potrebu za objektivnim prikazom dosega znanosti u području višjejezičnosti. Poznata Grosjeanova tvrdnja (1989: 3) da dvojezičar ne predstavlja dva jednojezičara u jednoj osobi, odnosi se i na trojezičnu osobu. Trojezična osoba ne predstavlja zbroj višestrukih jednojezičara (Cook, 1992), odnosno trećejezičnost nije puko dodavanje jezika već pojavnost sa specifičnim obilježjima (Cenoz, 2013b: 14). Sustavna istraživanja višjejezičnosti provode se tek u posljednjih 30-tak godina, a osnovna je pretpostavka o kvalitativnoj razlici između jednojezičnosti i višjejezičnosti da znanje više jezika ne predstavlja puki zbroj znanja više jezičnih sustava. Unatoč intuitivnom i vrlo snažnom osjećaju da više podrazumijeva i bolje, neka obilježja višjejezičnosti te njezine implikacije u obrazovnom kontekstu i svakodnevnom životu tek treba preispitati.

Naime, u području višjejezičnosti, kao i u mnogim drugim znanstvenim područjima, još uvijek postoje mnoge nejasnoće. One su rezultat različitih teorijskih pristupa i poimanja ključnih konstrukata u višjejezičnosti, ali ponajviše **jednojezične pristranosti** (engl. *monolingual bias*) te nedovoljno razvijene metodologije istraživanja ovoga specifičnoga fenomena. Jednojezična pristranost, odnosno jednojezična ideologija korijenjena u Chomskyjeva koncepta „idealnoga govornika u potpuno homogenoj govornoj zajednici”

6 Berthele koristi pojam *višjejezičnost* (engl. *multilingualism*) koji ponekad u argumentaciji uključuje i dvojezičnost, a ponekad isključivo pojavnost koja podrazumijeva više od dvaju jezika.

(Chomsky, 1965: 3) u kojoj se jezično umijeće na razini izvornoga govornika podrazumijeva u svim jezicima kod višejezičara. Ta je ideologija dominantna u laičkom poimanju višejezičnosti, ali je prisutna i u znanstvenim krugovima. Iz toga je razloga jednojezična ideologija često u podlozi rasprava o ključnim konstruktima u području višejezičnosti i samom poimanju jezika. Određenje višejezičnosti kao pojma, znanstveni pristup istraživanju višejezičnosti, opis višejezičnoga razvoja i jezične uporabe u prirodnom i formalnom okružju te višejezično obrazovanje često kao normu i kriterij uzimaju upravo jednojezičnoga govornika. Metodološki izazovi također su vidljivi u svim vidovima višejezičnosti, a posebice u raspravama o kognitivnim prednostima višejezičnosti i prednostima višejezičnosti u ovladavanju dodatnim jezikom. Sve navedene nejasnoće objasniti će se u ovoj knjizi u okviru obrađenih tematskih područja.

Nadam se da će ovaj kritički pregled različitih aspekata višejezičnosti potaknuti iskusnije čitatelje na daljnja, prijeko potrebna empirijska istraživanja u području višejezičnosti, a manje iskusnim čitateljima omogućiti razumijevanje discipline te biti podlogom za promišljanje o izazovima i dobrobitima višejezičnosti u svakodnevnom životu i obrazovanju. Upitnik koji slijedi moguće je polazište u tom smjeru.

## Upitnik o stavovima i vjerovanju o višjejezičnosti

Na ljestvici od 1 do 5 navedite u kojoj se mjeri slažete sa sljedećim izjavama.

- 1 - Uopće se ne slažem
- 2 - Donekle se ne slažem
- 3 - Niti se slažem, niti se ne slažem
- 4 - Donekle se slažem
- 5 - U potpunosti se slažem

1. Djeca izložena dvama ili trima jezicima u ranom djetinjstvu imaju usporeni jezični razvoj.

1            2            3            4            5

2. Za djecu u ranoj dobi zbunjujuće je ako im se obraća na dvama ili trima jezicima.

1            2            3            4            5

3. Djeca s jezičnim poteškoćama teško mogu postati višjejezična.

1            2            3            4            5

4. Da bi bila višjejezična, osoba mora biti izložena jezicima u najranijoj dobi.

1            2            3            4            5

5. Osoba je višjejezična ako pored znanja dvaju jezika govori i dijalekt nekog od dvaju jezika.

1            2            3            4            5

6. Djeca u ranoj dobi razlikuju jezike koje govore.

1            2            3            4            5

7. Ako se djeci obraćamo istovremenom uporabom dvaju ili više jezika i sami će kasnije miješati navedene jezike u govoru.

1            2            3            4            5

8. Višjejezične osobe najčešće misle na jednom jeziku.

1            2            3            4            5

9. Uvijek je lakše naučiti drugi, nego prvi strani jezik.

1            2            3            4            5

10. Višejezičnost pozitivno utječe na opće kognitivne vještine.

1            2            3            4            5

11. Višejezična osoba lakše se snalazi u međukulturnoj komunikaciji.

1            2            3            4            5

12. Pri uporabi različitih jezika višejezične osobe mogu mijenjati svoju osobnost.

1            2            3            4            5

13. Kod višejezičnih osoba svi su jezici aktivni u procesu govorenja.

1            2            3            4            5

14. Kod višejezičnih osoba uvijek je jedan jezik dominantniji od ostalih.

1            2            3            4            5

15. Znanja o višejezičnosti korisna su nastavnicima/učiteljima stranoga jezika.

1            2            3            4            5

16. Višejezične osobe imaju zasebni mentalni leksikon za svaki jezik u umu.

1            2            3            4            5

17. Istovremeno učenje triju jezika u najranijoj dobi nije dobra ideja.

1            2            3            4            5

18. Istovremeno učenje triju jezika u odrasloj dobi nije dobra ideja.

1            2            3            4            5

19. Svaki jezik treba poučavati odvojeno da se ne bi miješali.

1            2            3            4            5

20. Učenicima s migrantskim materinskim jezikom dodatni strani jezik u školi ne bi trebalo biti obvezan.

1            2            3            4            5

21. Sva bi djeca trebala imati mogućnost obrazovanja na materinskom jeziku.

1            2            3            4            5

22. Višejezične osobe lako izražavaju emocije u svim jezicima.

1            2            3            4            5